

УДК 339.5 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-5-7>

Кахович Ю.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Університету митної справи та фінансів

Шевченко М.А.

студентка
Університету митної справи та фінансів

Семакіна Д.Е.

студентка
Університету митної справи та фінансів

Kakhovych Yuliia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Foreign Economic Activity Management,
University of Customs and Finance

Shevchenko Mariia

Student,
University of Customs and Finance

Semakina Diana

Student,
University of Customs and Finance

АНАЛІЗ СТАНУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ ANALYSIS OF THE STATE OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE

У статті розглянуто динаміку основних показників зовнішньої торгівлі України у 2010–2018 рр. Досліджено проблеми розвитку зовнішньої торгівлі, які пов'язані з відсутністю дієвої зовнішньоторговельної інфраструктури, привалюванням сировинного складника у структурі експорту, залежністю національної економіки від монополії імпортерів ринків на постачання енергоносіїв та матеріальних ресурсів. Виділено основні групи товарів, задіяних в експортних та імпортерських операціях. Виокремлено основні причини тривалого скорочення експорту та імпорту товарів та послуг. Проведено аналіз структури зовнішньоторговельного обороту за групами країн, обсягу митних платежів до державного бюджету з урахуванням структури та динаміки у 2014–2018 рр. та визначено основні джерела формування бюджету за видами митних платежів. Проаналізовано правову базу. Запропоновано заходи щодо раціонального перерозподілу доходів держави, отриманих від оподаткування учасників зовнішньоекономічних операцій.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, зовнішній оборот, зовнішньоторговельне сальдо, експорт, імпорт, митні платежі, доходи державного бюджету, податкове та митне законодавство.

В статье рассмотрена динамика основных показателей внешней торговли Украины в 2010–2018 гг. Исследованы проблемы развития внешней торговли, связанные с отсутствием действенной внешне-торговой инфраструктуры, привалюванием сырьевой составляющей в структуре экспорта, зависимостью национальной экономики от монополии импортных рынков на поставку энергоносителей и материальных ресурсов. Выделены основные группы товаров, задействованных в экспортных и импортных операциях. Выделены основные причины длительного сокращения экспорта и импорта товаров и услуг. Проведен анализ структуры внешнеторгового оборота по группам стран, объема таможенных платежей в государственный бюджет с учетом структуры и динамики в 2014–2018 гг. и определены основные источники формирования бюджета по видам таможенных платежей. Проведен анализ правовой базы. Предложены пути рационального перераспределения доходов государства, полученных от налогообложения участников внешнеэкономических операций.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, внешний оборот, внешнеторговое сальдо, экспорт, импорт, таможенные платежи, доходы государственного бюджета, налоговое и таможенное законодательство.

The article examines the dynamics of the main indicators of Ukrainian foreign trade in 2010 – 2018. The problems of development of foreign trade, which are connected with lack of effective foreign trade infrastructure, domination of raw material component in export structure, dependence of national economy on monopoly of import markets for supply of energy and material resources are investigated. The main groups of goods involved in export and import operations are highlighted. The main causes of the long-run reduction in exports and imports of goods and services were allocated. It is found that the low competitiveness of national industrial products, the lack of development of national certification systems and quality control of export goods, affecting foreign trade. A significant expansion of the geography of export trade and import supplies is revealed, which has a positive impact on the balance of foreign trade. The analysis of the structure of foreign trade turnover by groups of countries, of the volume of customs payments to the national budget, taking into account the structure and dynamics in 2014 – 2018, and identifies the main sources of budget formation by types of customs payments. Discovered problems make it possible to systematize and clearly define the directions of overcoming them in order to ensure effective foreign economic policy. Named directions of development in the fiscal realm, to expand the list of excisable export goods, which will not only support and develop the sphere of light industry, agriculture, forestry and other budget-forming spheres of Ukraine, but also will contribute to the growth of tax revenues to the country's budget. Based on Ukraine's competitiveness in the world market cooperation, among the key advantages it is possible to distinguish relatively cheap raw materials and labor. Challenges and problematic issues outline prospects for further researches of our country's foreign economic activity. In particular, opportunities to implement policies aimed at increasing efficient export operations; improvement of product properties through state control of product quality for proper standardization and certification; creating a sufficient level of competitiveness of domestic goods.

Keywords: foreign economic activity, external turnover, foreign trade balance, export, import, customs payments, state budget revenues, tax and customs legislation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів велике значення має розвиток зовнішньоекономічної діяльності країни. Сучасні міжнародні ринки – приваблива сфера, яка створює значні перспективи для сталого економічного розвитку як окремо підприємств, так і країни у цілому. Зовнішньоекономічна діяльність дає змогу не тільки розширювати підприємству збут своєї продукції, а й конкурувати на світових ринках, пристосовувати економіку країни до системи світогосподарських відносин, що сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності як на мікроекономічному рівні, так і в масштабах усього народного господарства. Водночас зовнішньоекономічна діяльність підприємств сприяє відтворенню експортного потенціалу країни, що є нагальною проблемою сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності України був проведений у роботах Я.А. Жаліло, О.П. Гребельника, М.І. Дідківського та ін. Проте, незважаючи на достатню кількість досліджень у минулому, зовнішньоекономічна діяльність країни має тенденцію до змін, а тому потребує частого детального аналізу розвитку та існуючих проблем у цій сфері.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Аналітичне дослідження сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності України полягає у необхідності вивчення динаміки експорту та імпорту товарів; визначення товарної структури експорту та імпорту; виявлення основних торгових партнерів країни за допомогою аналізу географічної структури експорту та імпорту, а також аналізу основних джерел формування бюджету за видами податкових надходжень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових резуль-

татів. Зовнішньоекономічна діяльність є важливим складником міжнародних економічних відносин з іншими країнами, орієнтиром інтеграції держави у світове співтовариство та джерелом значних валютних надходжень до бюджету. Однак упродовж останнього десятиліття в структурі зовнішньоторговельного балансу спостерігається негативна тенденція значного перевищення обсягів імпорту і, як результат, від'ємного сальдо.

Необхідно зазначити, що динаміка експортно-імпортних операцій є хвилеподібною і може бути розподілена на такі етапи: 2010–2012 рр. – зростання; 2012–2015 рр. – стрімкий спад; 2015–2018 рр. – поступове відновлення (рис. 1).

Найбільший розрив прийшовся на період 2011–2013 рр. унаслідок дестабілізації національної економіки через загострення макроекономічних проблем, що на кінцевому етапі спричинило падіння рівня продуктивності в усіх галузях.

Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі у 2014–2015 рр. (3 356,2 та 3 828,2 млн дол. США відповідно) на відміну від попередніх періодів свідчить про переважання обсягів продажу товарів та послуг на зовнішніх ринках над купівлею іноземних, що зумовлено меншими темпами зростання імпорту, ніж експорту.

Головною причиною такого балансу є наслідки погіршення економічної ситуації в країні. Передусім на зменшення імпорту вплинули зниження купівельної спроможності населення, скорочення обсягів увезення високотехнологічної продукції, що, своєю чергою, було викликано девальваційними процесами, посиленням протекціоністських заходів, загостренням військового конфлікту на сході країни, де розташовується багато підприємств, які здійснювали велику кількість імпортних закупівель.

Проте, відслідковуючи статистичні дані, можна побачити, що з 2015 р. щорічний обсяг імпорту перевищує експорт (у середньому на 6,8%). Ця тенденція означає, що торговельний баланс України є пасивним, тобто дефіцитним, що є досить негативною

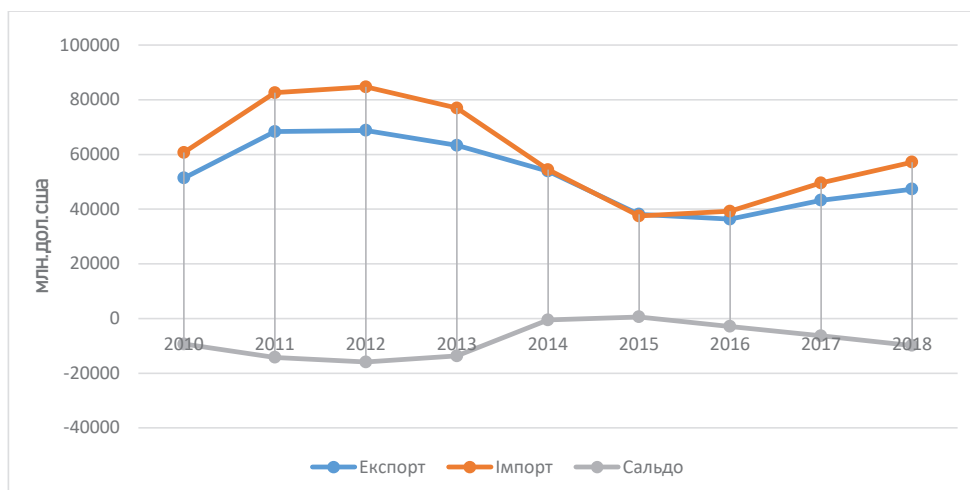

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту України

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

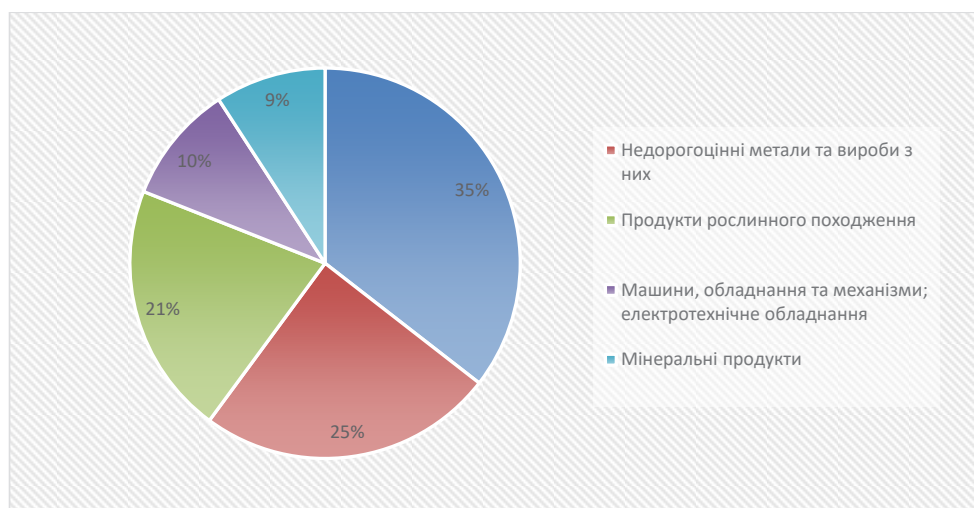

Рис. 2. Товарна структура експорту за 2018 р.

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

ознакою в контексті оцінки стану зовнішньоекономічної діяльності.

Дані рис. 2 та 3 дають підстави узагальнити, що в Україні незадовільна структура експорту є причиною превалювання сировинного складника, сільськогосподарської та продукції первинної обробки, тоді як більша частина імпорту – готова продукція кінцевого споживання.

Зокрема, у 2018 р. збереглися тенденції попередніх років щодо значної частки недорогоцінних металів та виробів із них – 11,6 млрд дол. США (24,6%), продуктів рослинного походження – 9,8 млрд дол. США (20,9%), мінеральних продуктів – 4,3 млрд дол. США (9,2%). На всі машини, обладнання й механізми припадає – 4,6 млрд дол. США (9,8%).

Складники імпорту дещо різняться: мінеральні продукти – 14,1 млрд дол. США (24,8%), машини, обладнання й механізми – 11,9 млрд дол. США (20,9%), продукція хімічної промисловості – 7 млрд дол. США (12,3%) і транспортні засоби – 4,3 млрд дол. США (9,2%).

Показники рис. 2–3 дають підстави узагальнити, що в Україні незадовільна структура експорту, основну частку якої становлять сировина та недорогоцінні метали, що представляє нас як сировинний придаток для більш розвинених країн. Отже, параметри товарної структури сьогодні не відповідають сучасним темпам глобального розвитку.

Також із малого обсягу продажу високотехнологічних товарів, машин і обладнання можна зробити висновок, що основними конкурентними перевагами на світовому ринку для України є відносно низька вартість природних ресурсів та робочої сили.

Географічну структуру ринків експорту й імпорту України відображено на рис. 4 і 5. В обох випадках найбільші обсяги припадають на європейські країни.

Розглянувши детально динаміку структурних зрушень зовнішньої торгівлі за географічними показниками, можна помітити стрімке зниження як рівня експорту, так й імпорту. Причиною цього стала низка чинників, зокрема зниження світових цін на сировинні товари, погіршення кон'юнктури світового ринку,

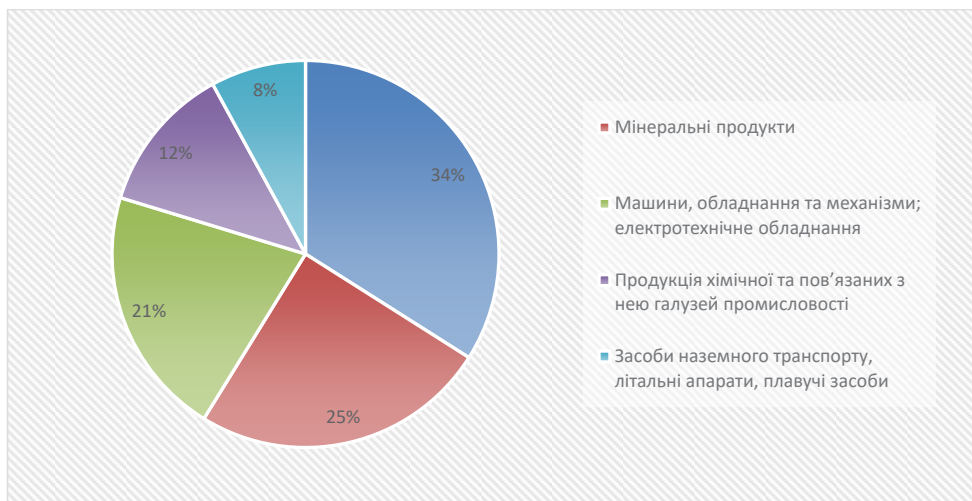

Рис. 3. Товарна структура імпорту за 2018 р.

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

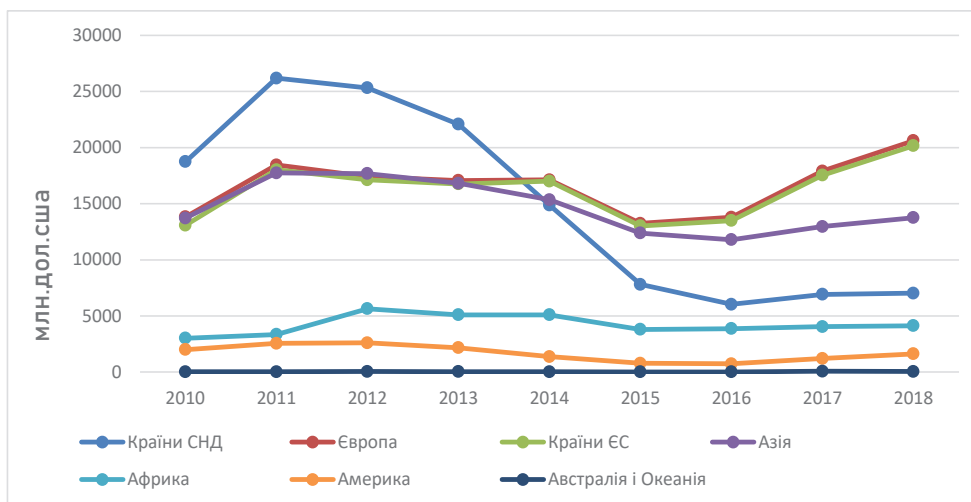

Рис. 4. Географічна структура експорту товарів

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

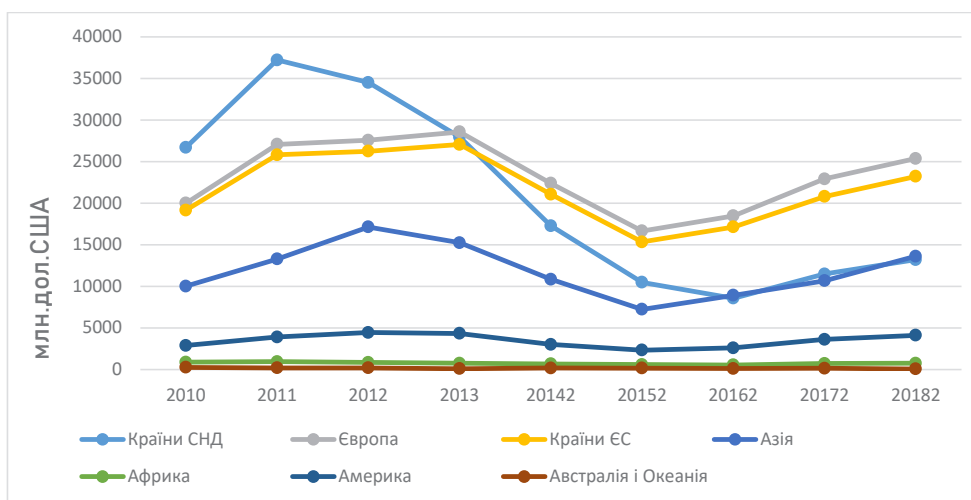

Рис. 5. Географічна структура імпорту товарів

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

зміна пріоритетів щодо партнерства у зовнішній торгівлі, посилення вимог зовнішніх ринків до якості вітчизняної продукції.

Результатом цих негативних процесів є рекордно низький обсяг експорту, що спостерігається у 2016 р. і становить 36 361,7 млн дол. США, це на 52,8% нижче максимального показника, датованого 2012 р., – 68 809,8 млн дол. США. Проте за рахунок виходу на нові ринки перспективних країн обсяг експорту в ті регіони почав зростати. Зокрема, Нідерланди – 61%, Франція – 43,4 %, Китай – 31,3% (статистичні показники 2016 р.).

У 2018 р. дохід від експортних операцій сягнув 47 млрд дол. США і порівняно з 2017 р. зріс на 10%, у тому числі у країни ЄС – 20,6 млрд дол. США (на 15,1%), країни Азії – 13,8 млрд дол. США (на 6%).

У динаміці імпорту можна відслідкувати аналогічну ситуацію. Найбільший обсяг товарного імпорту спостерігається у 2012 р. і становить 84 658,1 млн дол. США, а найменший – у 2016 р. – 37 516,4 млн дол. США. Проте, маючи значну залежність від певних категорій товарів, зокрема енергоносіїв, та невідповідність високотехнологічних товарів світовим стандартам, Україна змушена поступово нарощувати обсяг імпортованих поставок. Так, у 2018 р. товарний імпорт становив 57 187,6 млн дол. США, що на 15,2% перевищує обсяги 2017 р., за рахунок поставок з ЄС – 23 216,5 млн дол. США (40,6%), Азії – 13 617,3 млн дол. США (23,8%) та країн СНД – 13 209,1 млн дол. США (23,1%).

У 2018 р. головним торговельним партнером, попри обопільні санкції та розірвання більшості економічних зв'язків, залишається Російська Федерація, сумарний обсяг торгівлі з якою становить 14,1% від загального обсягу зовнішньоторговельного обороту, а разом із Білорусією – 6,6% та низкою країн СНД – близько чверті. Значне місце посідають країни ЄС як пріоритетний напрям розвитку торговельних зв'язків у контексті політики євроінтеграції. Найбільшу частку серед яких мають Німеччина – 10,5%, Польща – 6,3%, Італія – 4% та

інші. Також вагому роль відіграють економічні стосунки з Китаєм – 13% від загального товарообороту (рис. 6).

Одним з основних показників, що визначають участь України в процесах глобалізації, є доходи

бюджету від зовнішньоекономічної діяльності, що займають близько 35% усіх доходів державної скарбниці. Своєю чергою, надходження від зовнішньоекономічної діяльності формуються за рахунок митних (тарифні, нетарифні, преференції) та податкових (пряме, непряме оподаткування, пільги) платежів. Окрім того, низка цих регуляторів дає змогу державі стимулювати або обмежувати розвиток окремих галузей чи сфер економіки, що, своєю чергою, здійснює безпосередній вплив на розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

Аналізуючи обсяги надходжень до державного бюджету за 2014–2018 рр., необхідно зазначити, що у сфері митних платежів протягом даного періоду простежується нестабільна динаміка надходження ввізного мита. Це пояснюється геополітичною нестабільністю України в період із 2014 р. Динаміка перерахувань митних платежів, зарахованих до державного бюджету України, показує зниження у два рази у 2016 р. порівняно з 2015 р., що пов'язано зі зниженням зовнішньоекономічної активності України.

Розглянувши динаміку митних платежів за п'ять років, можна помітити, що в 2015 р. було досягнуто рекордно високе значення – 39 881 млн грн. Варто припустити, що дане явище викликане штучним зростанням доходів від митних платежів за рахунок падіння курсу гривні через сплату мита в національній валюті і стійкого зниження надходжень до бюджету митних зборів. Надалі спостерігається негативний спад, який пояснюється, по-перше, скороченням виробництва багатьох видів товарів; по-друге, економічною та політичною нестабільністю в Україні; по-третє, руйнуванням економічних відносин із найбільшою країною – імпортером українських товарів – Росією.

Проте з 2016 р. простежується позитивна тенденція збільшення надходжень митних платежів. Так, за повідомленням прес-служби Державної фіскальної служби України, протягом січня-липня 2018 р. до державного бюджету перераховано 195,3 млрд грн митних платежів. Це на 15%, або на 25,9 млрд грн перевищує показник семи місяців 2017 р. Порівняно з відповідним періодом минулого року фіксується позитивна динаміка та поступове зростання обсягів увезення товарів на митну

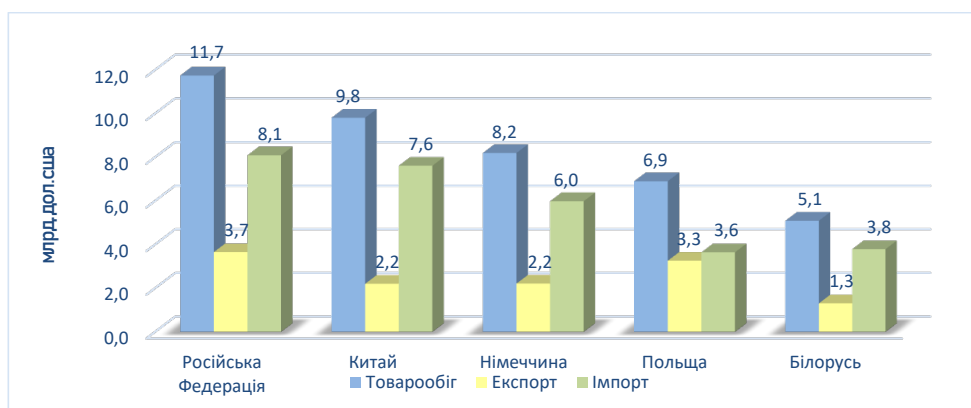

Рис. 6. Головні торгові партнери України

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

Держава та регіони

територію України, рівня митної вартості та митних платежів, зазначили у профільній службі. Обсяги оподаткованого імпорту товарів у січні-липні 2018 р. зросли за вагою до 37,8 млн т, що на 5% більше січня-липня 2017 р., та за митною вартістю – майже до 28,4 млрд дол., або на 16% більше відповідного періоду минулого року. За вказаний період митні платежі з імпорту становили 7,4 млрд дол. Це на 15% перевищує відповідний показник минулого року. Рівень митної вартості оподаткованого імпорту збільшився на 9,8%, до 0,75 \$/кг. Податкове навантаження на одиницю ваги оподаткованого імпорту збільшилося до 5,21 грн/кг, або на 9,1% [3].

Варто зазначити, що основними бюджетоформуючими товарами за сім місяців 2018 р. стали: нафта або нафтопродукти – 43,1 млрд грн; газу нафтові – 12,5 млрд грн; автомобілі легкові – 11,7 млрд грн; вугілля кам'яне – 9,6 млрд грн; інсектициди, фунгіциди – 4 млрд грн; телефонні апарати – 2,6 млрд грн; добрива мінеральні – 2,4 млрд грн; трактори – 2,3 млрд грн [1].

У липні до державного бюджету надійшло 31,9 млрд грн митних платежів, що на 5,9 млрд грн більше липня 2017 р. та на 5,3 млрд грн – червня 2018 р. При цьому середньоденні надходження митних платежів у липні зросли до майже 1,5 млрд грн. Це на 214 млн грн перевищує середньоденний показник липня 2017 р. та на понад 121 млн грн червня 2018 р. Обсяги оподаткованого імпорту товарів за цей період зросли за вагою на 12% та за митною вартістю – на 29% порівняно з липнем 2017 р. Рівень митної вартості оподаткованого імпорту збільшився на 16% – до 0,78 \$/кг, податкове навантаження на одиницю ваги оподаткованого імпорту – на 12%, до 5,4 грн/кг. Також відбулося збільшення податкового навантаження під час увезення товарів у контейнерах на 21,6%, у тому числі під час оформлення таких категорій вантажів: тканин синтетичних або штучних – на 33,8%; тканин спеціальних – на 57,3%; іграшок – на 16,7% [3].

На підставі Закону України «Про податок на додану вартість» під час вивезення товару з митної

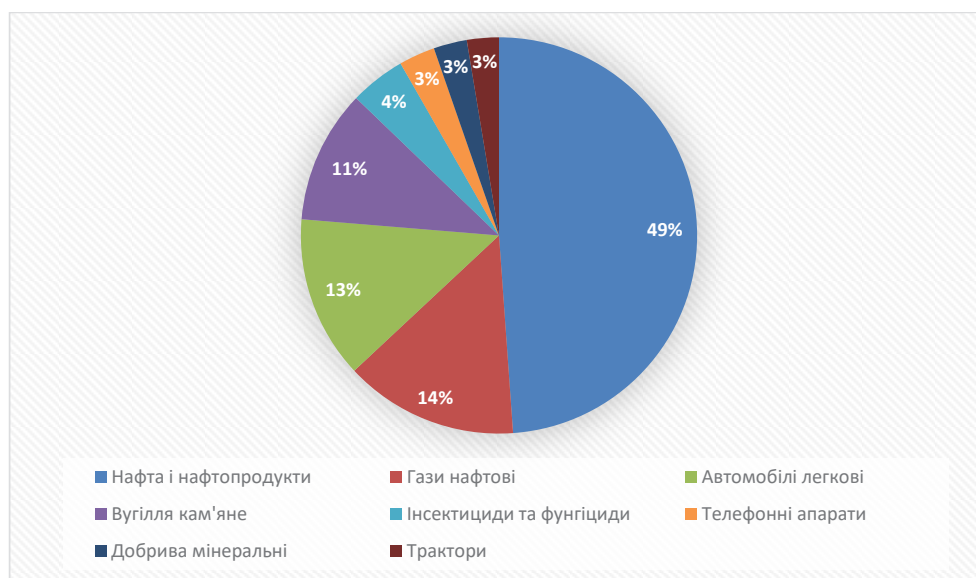

Рис. 7. Діаграма кількості бюджетоформуючих товарів, %

Джерело: розроблено авторами на основі [1]

Таблиця 1

Податкові надходження до держбюджету України у 2014–2018 рр.

Рік	Загальні суми надходжень до державного бюджету				
	2014	2015	2016	2017	2018
Збір ПДВ	189 241 млн грн	246 858 млн грн	329 911 млн грн	434 041 млн грн	506 186 млн грн
Податок на доходи фізичних осіб	75 203 млн грн	99 983 млн грн	138 782 млн грн	185 686 млн грн	226 771 млн грн
Акцизний податок	45 100 млн грн	70 795 млн грн	101 751 млн грн	121 449 млн грн	137 726 млн грн
Податок на прибуток підприємств	40 201 млн грн	39 053 млн грн	60 223 млн грн	73 397 млн грн	91 109 млн грн
Місцеві податки і збори	8 056 млн грн	27 041 млн грн	42 261 млн грн	53 282 млн грн	58 902 млн грн
Плата за користування надрами	19 620 млн грн	38 008 млн грн	40 781 млн грн	44 979 млн грн	43 852 млн грн
Ввізне мито	12 389 млн грн	39 881 млн грн	20 001 млн грн	23 898 млн грн	28 007 млн грн

Джерело: розроблено авторами на основі [2]

території України ставка податку на додану вартість дорівнює нулю. Вивізне мито накладається тільки на насіння олійних культур, шкури рогатих тварин і феросплави. Проте сьогодні розроблено проект закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість)», який передбачає зняття ставки вивізного мита на вищеперераховані категорії сировини [4].

Проаналізувавши дану пропозицію, необхідно сказати, що розроблення проекту щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість є прямою рушійною силою, щодо зменшення податкових надходжень від експортних операцій, а це, своєю чергою, призведе до суттєвих проблем під час формування державного бюджету України. Тому ми вважаємо, що необхідно, навпаки, поширити категорію пiдакцизних експортних товарів, що дасть змогу не тільки підтримувати та розвивати сферу легкої промисловості, сільського господарства, лісозаготівельної та інших бюджетоформуючих сфер України, а й сприятиме зростанню податкових надходжень до бюджету країни.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналізуючи статистичні показники зовнішньоекономічної діяльності України протягом 2014–2018 рр., можна спостерігати регрес у розвитку даної сфери.

Для поліпшення стану зовнішньоекономічної діяльності України необхідно впроваджувати політику, орієнтовану на збільшення ефективних експортних операцій; удосконалення властивостей товару шляхом державного контролю над якістю продукції для належної стандартизації та сертифікації, створення

достатнього рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

А також метою повинно бути зменшення обсягів імпортової продукції на українському ринку, принаймні тієї, яка має вітчизняні аналоги.

Важливим аспектом у вирішенні даних питань має державна підтримка у підвищенні технічного рівня виготовлення продукції, впровадженні новітніх тенденцій науки і техніки, а також створенні сприятливого економічного, політичного і правового середовища в Україні.

Бібліографічний список:

1. Державна служба статистики України (2018). Зовнішньоекономічна діяльність. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2019).
2. Статистична інформація / Мінфін. URL : <https://index.minfin.com.ua> (дата звернення: 23.09.2019).
3. Державна фіскальна служба України. URL : <http://sfs.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2019).
4. Головний правовий портал України / Ліга Закон. URL : <http://search.ligazakon.ua> (дата звернення: 23.09.2019).

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Zovnishn'oeconomichna diialnist [Foreign economic activity], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 23 September 2019).
2. Statystychna informatsiia / Minfin [Statistical information / Ministry of Finance]. Available at: <https://index.minfin.com.ua> (Accessed 23 September 2019).
3. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy [State Fiscal Service of Ukraine]. Available at: <http://sfs.gov.ua> (Accessed 23 September 2019).
4. Holovnyi pravovyi portal Ukrainy / Liha Zakon [The main legal portal of Ukraine / League Law]. Available at: <http://search.ligazakon.ua> (Accessed 23 September 2019).